

Conferentie “*Living within Planetary Boundary*”

Samenvatting

Onze collega's van de Duitse *Sachverständigenrat für Umweltfragen* organiseerden op 6 oktober 2026 de conferentie *Living within Planetary Boundaries*, met als ondertitel *Facing Facts – Rethinking Strategies – Building Bridges*. Wetenschappers, beleidsmakers en diverse actoren gingen er in gesprek over de vraag **hoe onze samenleving kan functioneren binnen de ecologische grenzen van de planeet**. De EEAC leverde hierbij een 40-tal deelnemers aan uit diverse lidstaten, wat het gesprek verrijkte.

Opmerkelijk was dat het niet alleen ging om een wetenschappelijke conferentie: het evenement was ook bedoeld als **een bezinning over de betekenis die “duurzame ontwikkeling”** vandaag nog heeft. De vraag stond centraal hoe men vorm kan geven aan duurzaamheidsbeleid in een context van geopolitieke spanningen, toenemende polarisatie, economische onzekerheid en afnemend vertrouwen in instituties.

Deze briefing bundelt de belangrijkste **inzichten uit de ochtendlezingen** en enkele van de daaropvolgende **panelgesprekken**. Achtereenvolgens komen aan bod: het concept van de planetaire grenzen, de toepassing ervan op voedsel- en gezondheidssystemen, de vertaling naar nationaal beleid, de maatschappelijke en politieke randvoorwaarden voor transitie, en de debatten over circulariteit, efficiëntie, economische ontwikkeling en ecologische democratie. Samen illustreren deze bijdragen hoe het debat geleidelijk verschuift van de vraag welke milieuproblemen moeten worden aangepakt naar de vraag hoe samenlevingen de noodzakelijke **veranderingen daadwerkelijk kunnen organiseren**.

Volgnummer briefing nota	2026 03	Versie:	2
Auteur + e-mailadres	Jan Verheeke, jan.verheeke@minaraad.be Ine Baetens, ine.baetens@minaraad.be		

Deze briefing is een kennisdocument t.b.v. de raadsorganisaties van de Minaraad. Vermits dit document opgevat wordt als een kennisdocument, bindt het op zich niet de raadsleden of de raadsorganisaties.

Bij de opmaak van deze briefing is AI ingezet (1) om versneld (de basis voor) syntheses te genereren, (2) bij onderzoekingswerk wat betreft situering van de spreker evenals (3) voor wat “verdere verkenningen” aangaat.

Inhoud

Samenvatting	1
Inhoud.....	1
Overzicht	2
Sessie 1 Facing the facts: Planetary Boundaries	2
Sessie 2 Rethinking strategies: Facing political and social realities.....	4
Session 3.2 Limiting material flows with circularity and sufficiency	7
Session 3.3 Economics of a livable planet	8
Session 4 Looking back and looking ahead	10

Overzicht

De conferentie *Living within Planetary Boundaries* vond plaats op 6 oktober 2026 in Berlijn. Zij werd georganiseerd door de Duitse *Sachverständigenrat für Umweltfragen* (SRU), in samenwerking met het Duitse *Umweltbundesamt* (UBA) en het Europese netwerk van milieu- en duurzaamheidsadviesraden (*European Environmental and Sustainable Development Advisory Councils* - EEAC). Naast deelnemers uit Duitsland namen ook vertegenwoordigers van adviesraden, onderzoeksinstituten, overheden en maatschappelijke organisaties uit diverse Europese landen deel.

Het programma werd opgebouwd vanuit [een in 2024 gepubliceerde SRU-paper](#), en was gefocust op drie vraagstukken: als eerste (*Facing the Facts*) stond men stil bij de wetenschappelijke inzichten over de toestand van het aardsysteem; ten tweede (*Rethinking Strategies*) behandelde men de maatschappelijke uitdagingen die gepaard gaan met transitie; als derde (*Building Bridges*) verkende men hoe bruggen te bouwen tussen wetenschap, beleid en samenleving.

De ochtend werd voornamelijk ingevuld met *keynote*-lezingen van wetenschappers en beleidsdenkers. In de namiddag volgden panelgesprekken over onder meer circulariteit, efficiëntie, economische ontwikkeling en ecologische democratie. De conferentie werd afgesloten met een reflectie over de vraag welke institutionele en maatschappelijke veranderingen noodzakelijk zijn om binnen planetaire grenzen te kunnen functioneren.

Sessie 1 | Facing the facts: Planetary Boundaries

Johan Rockström – Facing the facts: The Planetary Boundaries framework

Situering van de spreker

Johan Rockström is wetenschappelijk directeur van het Potsdam Instituut voor Klimaatonderzoek en hoogleraar Aardsysteemwetenschappen aan de Universiteit van Potsdam. Hij is bekend voor zijn onderzoek naar het concept van de planetaire grenzen.

Waarom relevant?

Rockströms bijdrage bood een inkijk in de verdere ontwikkeling van het *Planetary Boundaries*-kader. Dit is in de voorbije jaren uitgegroeid tot een gezaghebbend platform voor discussies over mondiale duurzaamheid. Naast inhoudelijke bevindingen werd ook de nadruk gelegd op wetenschappelijke robuustheid, periodieke actualisering en institutionalisering van monitoring.

Samenvatting

Rockström opende de conferentie met een overzicht van de recente inzichten over de toestand van het aardsysteem. Daarbij stond niet alleen de huidige stand van zaken centraal, maar ook de wetenschappelijke ontwikkeling van het *Planetary Boundaries*-kader zelf.

Volgens Rockström wijzen de meest recente analyses erop dat diverse planetaire grenzen zijn overschreden. Het gaat hierbij om de parameters rond ‘klimaatverandering’, ‘biodiversiteit’, ‘landgebruik’, ‘zoetwater’ en ‘biogeochemische stromen’. De trends mogen volgens hem niet afzonderlijk worden gelezen, maar moeten worden opgevat als signalen dat het aardsysteem als geheel begint te veranderen vanwege de druk op de stabiliteit en veerkracht van dit systeem.

Aan het einde ging hij nog eens door op de wetenschappelijke status van het *Planetary Boundaries*-kader. Volgens hem groeide dit stilaan uit van een concept naar een instrument

voor periodieke opvolging van de toestand van de aarde. Hierdoor kan meer aandacht gaan naar de vraag hoe veranderingen doorheen de tijd kunnen worden opgevolgd.

Verdere verkenning

- [Planetary Health Check 2026](#). Deze actualisering vormde de directe achtergrond bij de lezing; ze legt een accent op koolstofputten en “nieuwe entiteiten”, zoals synthetische chemische stoffen.
- [Planetary Boundaries Interactive: Safe Operating Space](#). Deze interactieve toepassing maakt het mogelijk de toestand van de negen planetaire grenzen en hun ontwikkeling doorheen de tijd afzonderlijk te verkennen.

Line Gordon – A striking case: Planetary boundaries, food and health

Situering van de spreker

Line Gordon is directeur van het Stockholm Resilience Centre aan de Universiteit van Stockholm. Zij doet onderzoek naar duurzame, gezonde en rechtvaardige voedselsystemen en de samenhang tussen lokale en mondiale duurzaamheidsuitdagingen.

Waarom relevant?

De bijdrage van Gordon vormde een illustratie van hoe het denken rond planetaire grenzen zou kunnen toegepast worden op een maatschappelijk deelsysteem, met name dat van de voedselvoorziening. De lezing sloot aldus thematisch aan bij een binnen het EEAC-netwerk eerder doorgevoerd [werkstuk over duurzame voedselsystemen](#).

Samenvatting

In haar bijdrage gebruikte Gordon het globale voedselsysteem als illustratie voor de problematiek van de planetaire grenzen. Ze herinnerde eraan dat voedselproductie een belangrijke oorzaak is van diverse milieudrukken (biodiversiteitsverlies, verstoringen van stikstof- en fosforcycli, zoetwatergebruik en klimaatverandering), en tegelijk niet altijd eenduidig bijdraagt tot gezonde voedingspatronen.

Gordon verwees naar werkzaamheden van de EAT-Lancet Commissie, waarin de mogelijkheden worden onderzocht om gezondheid, voedselvoorziening en ecologische randvoorwaarden beter met elkaar te verzoenen. Hierbij benadrukte ze enkele keren dat de gewenste veranderingen niet in hoofdzaak moeten worden gezocht op het niveau van individuele consumentenkeuzes. Duurzame voedselsystemen veronderstellen ook aanpassingen in productie, beleid, financiering, institutionele samenwerking en communicatie.

Verdere verkenning

- [Samenvattend rapport van de EAT-Lancet Commission 2025](#). Dit rapport geeft rechtstreeks een verdieping bij de bijdrage van Line Gordon. Het actualiseert een onderzoek uit 2019 en verbindt “gezonde voeding” met de negen planetaire grenzen.
- [EU Food System Monitoring Dashboard](#). Dit JRC-dashboard vertaalt een systeembenadering naar de Europese beleidscontext. Het brengt indicatoren samen over de ecologische, economische en sociale dimensies van het voedselsysteem.

Cecilie Friis – Planetary politics on a national scale: The case of Denmark

Situering van de spreker

Cecilie Friis is senior consultant en onderzoeksleider inzake planetaire grenzen bij de Deense klimaatdenktank CONCITO. Haar werk richt zich op de vertaling van duurzaamheidskennis naar beleid dat aansluit bij planetaire grenzen.

Waarom relevant?

De bijdrage van Friis was vooral relevant omdat zij de vraag behandelde hoe wetenschappelijke inzichten kunnen worden vertaald naar concrete beleidsvorming op lidstaat- of op regioniveau. Met deze bijdrage verschoof de focus aldus richting bestuur en besluitvorming. Zij presenteerde daarbij de Deense ervaring als een poging om inzichten uit het *Planetary Boundaries*-kader te operationaliseren binnen nationale beleidsprocessen.

Samenvatting

Voor Friis bestaat de uitdaging erin om de inzichten die voortkomen uit het onderzoek inzake planetaire grenzen om te zetten naar instrumenten die ook binnen bestaande beleids- en bestuursprocessen kunnen worden toegepast. Zelf heeft ze bijgedragen aan een door de Deense denktank CONCITO ontwikkeld kader voor “*planetary politics*”. Hierbij was het uitgangspunt dat maatschappelijke uitdagingen steeds vaker met elkaar verweven zijn en dat deze daardoor moeilijk binnen afzonderlijke sectoren kunnen worden behandeld.

Om daarmee om te gaan, werd gewerkt met een aantal bestuurlijke principes, die inzetbaar zijn bij strategische besluitvorming, beleidsontwikkeling en beleidsevaluatie. Friis benadrukte dat dit kader niet bedoeld is als een nieuw beleidsmodel, maar eerder als een hulpmiddel om bestaande beleidskeuzes te toetsen en alternatieven te ontwikkelen. Aan de hand van voorbeelden uit de Deense context lichtte zij toe hoe dergelijke overwegingen kunnen worden geïntegreerd in bestuurlijke processen.

Verdere verkenning

- [Respecting Absolute Boundaries](#). Deze synthese van CONCITO gaat in op de vertaling van mondiale planetaire grenzen naar nationaal beleid.
- [Downscaling the planetary boundaries to national level: The case of Denmark](#). Dit rapport werkt de Deense casus verder uit en beoordeelt de Deense milieudruk zowel territoriaal als vanuit consumptieperspectief.

Sessie 2 | Rethinking strategies: Facing political and social realities

Dirk Messner – What do we have to talk about—and how?

Situering van de spreker

Dirk Messner is sinds 2020 voorzitter van het Duitse Milieuagentschap. Voordien bekleedde hij leidinggevende functies bij de Verenigde Naties Universiteit. Hij is een internationaal erkend expert op het vlak van mondiaal bestuur, duurzaamheidstransities, decarbonisatie en internationale samenwerking.

Waarom relevant?

De bijdrage van Dirk Messner was relevant omdat zij inging op de veranderde maatschappelijke en politieke context waarbinnen duurzaamheidsbeleid vandaag vorm moet krijgen. Volgens Messner volstaat het niet langer om de noodzaak van transities aan te tonen: belangrijker is het om deze maatschappelijk en politiek te kunnen realiseren.

Samenvatting

Messner vertrok van de vaststelling dat de omstandigheden de voorbije jaren ingrijpend zijn veranderd. Waar het aan het begin van dit decennium nog leek alsof de discussie zich vooral zou toespitsen op de *implementatie* van uitgestippeld klimaat- en duurzaamheidsbeleid, hebben een aantal ontwikkelingen dit beeld grondig gewijzigd. Daarbij noemde hij onder meer de oorlog in Oekraïne (wat het accent verlegt heeft naar bv. ‘strategische autonomie’), de vaak onderschatte sociale en administratieve neveneffecten van transitiebeleid, de toenemende economische onzekerheid (die deze neveneffecten tastbaarder maakt), en de actieve weerstand van sectoren die in de huidige systemen ingebed zijn.

Messner wijdde veel aandacht aan de spanningen die eigen zijn aan transities. Weliswaar worden de langetermijnvoordelen van veranderingen naar duurzaamheid breed erkend, maar voor burgers en bedrijven zijn de kosten, onzekerheden en aanpassingen die hiermee gepaard gaan, veel directer zichtbaar. Daardoor ontstaan tegenreacties die niet uitsluitend kunnen worden verklaard door onwetendheid of ontkenning. Hij wees er daarbij op dat bv. een groot deel van de bevolking de ernst van klimaatverandering erkent, zonder die problematiek als eerste beleidsprioriteit te willen beschouwen of te willen integreren in eigen gedragswijziging.

Messner vond dat er geen reden is voor fatalisme, aangezien de ingezette maatschappelijke, economische en technologische transities nog steeds verder worden gezet. Wél zou verstandig moeten worden omgegaan met vier ‘bifurcaties’ (beslissende richtingskeuzen): (1) ... welke is het typische groeiverhaal dat men wil promoten? (2) ... hoe kan men preventief omgaan met de sociale crisissen die optreden vanwege bepaalde maatregelen (bv. implementatie ETS2)? (3) ... hoe zal men tot een zinvolle en gedragen omschrijving komen van het gewenste overheidsoptreden? (4) ... en in welke mate zal men al of niet blijvend inzetten op internationale samenwerking en beïnvloeding?

Verdere verkenning

- [Climate Protection Under Pressure \(interview met Dirk Messner, 2026\)](#). Messner bespreekt hier waarom duurzaamheidspolitiek en de uitvoering van de ‘Green Deal’ moeilijker zijn geworden en welke rol oorlog, stagnatie en maatschappelijke verschuivingen spelen.
- [The Interconnected Challenges of Climate Change, Biodiversity Loss and Environmental Pollution](#). Dit technische rapport illustreert het hoe het Duitse milieubeleid steeds meer vertrekt van verwevenheid tussen problemen in plaats van afzonderlijke milieuthema’s.

Maarten Hajer – The risk of zombie planning: thinking about the environment as cultural politics

Situering van de spreker

Maarten Hajer is hoogleraar Urban Futures and Futuring aan de Universiteit Utrecht. Eerder was hij directeur van het Nederlandse Planbureau voor de Leefomgeving (PBL). Zijn werk richt zich op de toekomst van steden, duurzaamheid en milieubeleid.

Waarom relevant?

De bijdrage van Hajer was relevant omdat zij inging op de vraag waarom duurzaamheidsbeleid het steeds moeilijker lijkt te hebben om draagvlak te behouden. Zijn bijdrage vormde een eerste overgang naar de meer culturele en emotionele dimensies van transitie-denken.

Samenvatting

Hajer begon met de vaststelling dat diverse klassieke uitgangspunten van duurzaamheidsbeleid onder druk staan. Waar wetenschappelijke expertise vroeger zonder meer als referentiepunt werd beschouwd, neemt de bereidheid af om maatschappelijke discussies op grond van expert-inzicht te voeren. Hij sprak daarbij van het begrip “zombie planning”: beleidswetenschappelijke en participatiepraktijken die formeel blijven bestaan, maar waarvan de betekenis en effectiviteit is afgenomen, omdat ze niet meer aansluiten bij de wijze waarop maatschappelijke conflicten afgewikkeld worden.

Volgens Hajer is er daarom meer aandacht nodig voor de culturele en maatschappelijke dimensie van transities: factoren zoals identiteit, plaatsgebondenheid, verwachtingspatronen, verlieservaringen en sociale ongelijkheid. Deze beïnvloeden volgens hem in belangrijke mate hoe burgers en maatschappelijke groepen reageren op duurzaamheidsbeleid. Het is dus niet zozeer aangewezen om na te denken over nieuwe beleidsmaatregelen, maar wel over de manier waarop wetenschap, beleid en samenleving vandaag met elkaar in gesprek gaan. Het bleef evenwel wat onduidelijk welke de concrete oplossingsrichtingen waren die hij bepleitte.

Verdere verkenning

- [Overzicht van de wetenschappelijke activiteiten van Hajer](#). In zijn recente publicaties is de stelling dat het milieudebat vaak wordt beheerst door technocratische probleemdefinities, wat hinderlijk is voor de ontwikkeling van mobiliserende toekomstbeelden.
- [Political emotions: a new policy science for tackling the climate crisis](#). Hier gaat Hajer door op emoties, identiteiten, maatschappelijke verbeelding en politieke dynamiek, als factoren die van belang zijn bij de inzet van klassieke milieubeleidsinstrumenten.

Somya Joshi – Disjointed realities: The widening chasm between science and society

Situering van de spreker

Somya Joshi is onderzoeksdirecteur bij het Stockholm Environment Institute en universitair hoofddocent aan de Universiteit van Stockholm. Haar expertise situeert zich op het snijvlak van data, technologie en governance, met bijzondere aandacht voor duurzame ontwikkeling.

Waarom relevant?

De bijdrage van Joshi sloot nauw aan bij de voorafgaande redevoering van Hajer, maar benaderde de problematiek vanuit nog een andere invalshoek. Centraal stond de vraag waarom wetenschappelijke kennis over klimaat en duurzaamheid slechts gedeeltelijk doorwerkt in politieke besluitvorming. Daarbij legde zij de nadruk op het belang van “narratieven”.

Samenvatting

Joshi vertrok van de vaststelling dat de wetenschappelijke kennis over klimaatverandering, biodiversiteitsverlies en andere planetaire problemen steeds verder toeneemt. Tegelijk stelde zij vast dat dit niet automatisch leidt tot meer maatschappelijke eensgezindheid of een sterker draagvlak. Deze spanning wordt versterkt door ontwikkelingen zoals geopolitieke spanningen, toenemend populisme, de impact van artificiële intelligentie en de toenemende concentratie

van economische en technologische macht. Duurzaamheidsvraagstukken geraken aldus steeds vaker verstrengeld met bredere discussies over veiligheid, welvaart, identiteit en geopolitiek.

Een centraal element in haar bijdrage was het belang van “narratieven”. Het volstaat niet langer om om feiten wetenschappelijk te verzamelen of beleidsvoorstellen technisch te onderbouwen. Even belangrijk is de vraag welke maatschappelijke verhalen worden verteld, welke toekomstbeelden worden geschetst en hoe burgers hun plaats daarin herkennen. Zij waarschuwde er daarbij voor om maatschappelijke discussies te reduceren tot een tegenstelling tussen winnaars en verliezers van de transitie.

Net als bij Hajer was het uitgangspunt dus dat duurzaamheidsvraagstukken niet langer alleen kunnen worden benaderd als bestuurskundige uitdagingen. In deze bijdrage lag de nadruk echter op de bredere context waarin wetenschap, technologie en politiek functioneren.

Verdere verkenning

- [Somya Joshi to be SEI's new Research Director](#). Deze bijdrage schetst de intellectuele agenda die Joshi momenteel ontwikkelt: de verbinding tussen wetenschap en beleid, evenals de toenemende invloed van AI en datagedreven systemen op duurzaamheidsvraagstukken.

Session 3.2 | Limiting material flows with circularity and sufficiency

Dit panelgesprek werd bijgewoond door Ine Baetens.

Waarom relevant?

Het panelgesprek vertrok bij de vaststelling dat de huidige economie sterk afhankelijk blijft van grote hoeveelheden materialen en grondstoffen, terwijl deze materiaalstromen tegelijk een belangrijke oorzaak vormen van belangrijke milieuproblemen.

Deelnemers

- *Alexander Janz staat sinds 2021 aan het hoofd van de afdeling Duurzame Producten, Duurzaam Verbruik en Circulaire Economie van het Duitse Umweltbundesamt (UBA). Zijn expertise situeert zich bij afvalbeheer, materiaalstromen en circulaire economie.*
- *Yamina Saheb is onderzoeker en docent aan Sciences Po (Parijs), medeoprichter van het World Sufficiency Lab en hoofdauteur van rapporten van het IPCC. Haar werk richt zich op energietechniek, energie-efficiëntie en op “sufficiëntie” als element van transitiebeleid.*
- *Melanie Jaeger-Erben is hoogleraar Sociologie van Technologie en Milieu aan de Technische Universiteit Cottbus-Senftenberg. Haar onderzoek behandelt duurzame consumptie- en productiesystemen, sociale innovatie en maatschappelijke veranderingsprocessen.*
- *Janez Potočnik is econoom, voormalig Europees commissaris voor Wetenschap en Onderzoek en voor Milieu, medevoorzitter van het UNEP International Resource Panel en actief in diverse initiatieven rond systeemtransitie en duurzaam hulpbronnengebruik.*

Samenvatting

Een eerste terugkerend thema betrof de toenemende reikwijdte van de circulaire economie. Diverse sprekers benadrukten dat een circulaire economie niet langer meer louter een afval- of recyclagebeleid is, maar ook en vooral betrekking heeft op ontwerpkeuzes, waardeketens, levensduurverlenging en nieuwe vormen van gebruik. *Alexander Janz* verwees in dat verband

naar een reeks “circulariteitshefbomen” die beleidsmakers kunnen helpen bij het bepalen van prioriteiten.

Een tweede belangrijk debatpunt was **de verhouding tussen circulariteit en “sufficiëntie”**. Meerdere panelleden stelden dat een efficiënter gebruik van hulpbronnen op zich onvoldoende zal zijn om de milieu-impact van de economie terug te dringen. *Yamina Saheb* verdedigde het standpunt dat ook de onderliggende vraag naar materiaal- en energie-intensieve producten en diensten moet worden beïnvloed. Volgens haar ontstaan de grootste winsten wanneer maatschappelijke systemen zodanig worden ingericht dat bepaalde hulpbronnenbehoeften eenvoudigweg niet meer ontstaan.

Een derde element betrof de vraag **welke actoren de gewenste veranderingen kunnen dragen**. Waar beleidsdiscussies over circulariteit zich vaak richten op bedrijven en overheden, vestigde *Melanie Jaeger-Erben* de aandacht op huishoudens en lokale gemeenschappen. Zij wees op het belang van hergebruik, delen, herstellen, uitwisselen en andere alledaagse praktijken die materialen langer in omloop houden. Tegelijk benadrukte zij dat dergelijke praktijken slechts kunnen groeien als zij ondersteund worden door passende infrastructuur en dienstverlening.

Vanuit een Europees perspectief plaatste *Janez Potočnik* deze discussie in het kader van veerkracht en grondstoffenbeleid. Volgens hem wordt de vraag hoe de EU met materialen en hulpbronnen omgaat steeds belangrijker, niet alleen om milieuredenen, maar ook om geopolitieke, economische en strategische redenen. In die optiek werden circulariteit, sufficiëntie en duurzaam grondstoffengebruik voorgesteld als complementaire benaderingen.

Als geheel maakte het panel duidelijk dat de discussie over duurzaamheid steeds minder wordt gevoerd in termen van afzonderlijke milieuproblemen en steeds meer in termen van materiaalstromen, gebruikssystemen en maatschappelijke behoeften. De centrale vraag verschuift daarbij van “hoe kunnen we dezelfde activiteiten efficiënter uitvoeren?” naar “hoe kunnen we systemen zodanig organiseren dat zij **met minder materialen en energie toch maatschappelijke welvaart** blijven leveren?”

Session 3.3 | Economics of a livable planet

Dit panelgesprek werd bijgewoond door Jan Verheke.

Waarom relevant?

Dit panel behandelde een fundamentele vraag die als een rode draad door de volledige conferentie liep: **hoe kan een economie functioneren binnen planetaire grenzen** zonder tegelijk welvaart, sociale stabiliteit en ontwikkelingskansen uit het oog te verliezen? De discussie bracht (nogal sterk) uiteenlopende perspectieven samen uit de traditionele industriepolitiek, ecologische economie, ontwikkelingseconomie en duurzaam ondernemerschap.

Deelnemers

- *Richard Damania is hoofdeconoom van de Sustainable Development Practice Group van de Wereldbank. Voordien was hij hoogleraar economie aan de Universiteit van Adelaide, met onderzoek over economische ontwikkeling, milieu en beheer van natuurlijke hulpbronnen.*
- *Matthias Schmelzer is hoogleraar Sociaal-Ecologisch Transformatieonderzoek en directeur van het Norbert Elias Center for Transformation Design & Research aan de Universiteit van Flensburg. Zijn onderzoek richt zich op de geschiedenis van het groeiparadigma.*

- *Stanislav Shmelev is ecologisch econoom en oprichter van de denktank Environment Europe. Zijn onderzoek bestrijkt onder meer klimaatverandering, circulaire economie, biodiversiteit, stedelijke duurzaamheid en macro-economische duurzaamheid.*
- *Anna Valero is Professor in Practice en directeur van het Growth Programme aan het Centre for Economic Performance van de London School of Economics. Haar werk richt zich op economische groei, innovatie, industrieel beleid en de rol van schone technologieën.*
- *Subhra Bhattacharjee is directeur-generaal van de Forest Stewardship Council (FSC), met een achtergrond in economie en openbaar beleid. In haar werk staan de bestrijding van armoede en de aanpak van de klimaatcrisis centraal.*

Samenvatting

Een eerste vaststelling is dat alle sprekers vertrokken vanuit het inzicht **dat economieën ingebed zijn in natuurlijke systemen** en dat de toenemende druk op klimaat, biodiversiteit, water en grondstoffen ook economische gevolgen heeft. De discussie ging vooral over de wijze waarop de “verzoening economie/ecologie” moet worden vorm gegeven.

Vanuit een ontwikkelingsperspectief stelde *Richard Damania* vast dat milieuschade steeds meer een rem vormt op economische ontwikkeling. Hij benadrukte dat een aanpak die zich richt op afzonderlijke milieuproblemen vaak elders nieuwe problemen creëert. Het is juist om die reden dat efficiëntiewinsten op zich niet meer volstaan: duurzaamheid zal ook structurele veranderingen vereisen in de manier waarop economieën produceren en consumeren.

De meest uitgesproken positie werd wat dit betreft ingenomen door *Matthias Schmelzer*, die **het huidige groeiparadigma zelf ter discussie** stelde. Bestaande duurzaamheidsstrategieën zijn volgens hem veelal nog blind voor het oorzakelijk verband tussen economische groei enerzijds en anderzijds materiaal- en energiegebruik. Het is niet realistisch dit verband te negeren. Hij verdedigde daarom een postgroei-benadering: het moet mogelijk zijn om een traject te creëren waarin welvaart, herverdeling, publieke dienstverlening en democratie samengaan.

Daar tegenover stond **een meer ondernemingsgerichte invalshoek**, als eerste vertolkt door *Stanislav Shmelev*. Die wees op zijn onderzoek, waaruit bleek dat duurzame bedrijfsmodellen niet noodzakelijk een economische handicap vormen, maar ook bijdragen tot weerbaarheid, innovatie en concurrentievermogen. Volgens hem bestond een belangrijke uitdaging erin om economische en financiële systemen beter af te stemmen op die duurzame praktijken. Aansluitend betrok *Anna Valero* haar ervaringen in het Britse industriebeleid: volgens haar vereist de overgang naar een koolstofarme economie omvangrijke investeringen in innovatie, infrastructuur en productieve activa, maar biedt zij mogelijkheden voor nieuwe economische activiteiten, werkgelegenheid en regionale ontwikkeling. Ze wees hierbij wel op de noodzaak aan een actief industriebeleid, investeringen in vaardigheden en stabiele beleidskaders.

Subhra Bhattacharjee wees tot slot op **het belang van het institutionele aspect**. De discussie over duurzaamheidsdoelen staat niet meer centraal: wel belangrijk is de manier waarop deze worden uitgevoerd. Wat hierbij nodig is, zijn instellingen die ertoe in staat zijn om belangen af te wegen, conflicten te beheren, rechten te beschermen en vertrouwen op te bouwen. Ze haalde haar ervaring van de *Forest Stewardship Council* aan als voorbeeld van de institutionele infrastructuur die nodig is om duurzaamheidsdoelen te bevorderen.

Hoewel de panelleden dus grondig verschilden in hun opvatting van economische groei en markten, bestond er een ruime mate van overeenstemming over één punt: een leefbare planeet zal aanpassingen vereisen in structuren, arrangementen en verwachtingspatronen.

Session 4 | Looking back and looking ahead

Wolfgang Lucht – Sufficiency and the unfinished project of Ecological Democracy

Wolfgang Lucht is aardsysteemwetenschapper aan het Potsdam Instituut voor Klimaat-effectonderzoek en hoogleraar Duurzaamheidswetenschappen aan de Humboldt-Universiteit Berlijn. Daarnaast is hij sinds 2016 lid van de Duitse Adviesraad voor Milieu.

Waarom relevant?

Lucht bracht de verschillende discussielijnen van de conferentie samen in een reflectie over de vraag hoe democratische samenlevingen zich kunnen organiseren in een context van eindige ecologische grenzen.

Samenvatting

Lucht vertrok van de vaststelling dat de overschrijding van planetaire grenzen niet alleen een milieuprobleem vormt, maar ook **vragen oproept over bestuur, rechtvaardigheid en democratische verantwoordelijkheid**. Om die reden kunnen technologische innovaties op zich alleen niet afdoende zijn om de ecologische crisis het hoofd te bieden: er zullen ook institutionele veranderingen nodig zijn.

Een belangrijk element in zijn betoog was dat hij opnieuw aanknoopte bij een centraal begrip van de conferentie, met name “sufficiëntie”. Daarbij ging het volgens hem niet uitsluitend om efficiënter produceren of consumeren, maar ook om **de vraag welke niveaus en vormen van materialengebruik maatschappelijk wenselijk en verantwoord blijven**. Volgens Lucht is dit thema nog steeds onderbelicht in veel hedendaagse duurzaamheidsdebatten.

Afsluitend hield hij een pleidooi voor de ontwikkeling van wat hij omschreef als een **“ecologische democratie”**. De ecologische crisis vraagt volgens hem niet om minder democratie, maar juist om democratische instellingen die beter in staat zijn langetermijnbelangen, rechtvaardigheid tussen generaties en de bescherming van gemeenschappelijke natuurlijke hulpbronnen in rekening te brengen.